

Sexto: Impressoribus librorum diligenter at tendent, ne sub specie etiam cantionum nuptialium vel quoquo alio mendicatio vel tecto titulo quid imprimant vel tacito authoris nomine sine praeuia accurata revisione.

Septimo: Nem intermittent in executionem pientissimae intentionis, et clementissimi mandati supracitati 1745. Anni, cum specifica expressione errorum siqui in revisione librorum reperti fuerint, notificare diaecesanis, quibus cimpetit, ut hi suo jure uti valeant.

Octavo: Quod si autem nihil praedictorum in dictis acatholicorum libris contra statum (uti praemissum est) publicum, bunos mores aut aliud quid scandalosum repertum fuerit, idipsum quoque cum librorum et nominum ad quos pertinent, modalitate praescripta accurata connotatione eisdem celsissimo Archi-Episcopo vel episcopo significare obligentur, eorumque manibus libros revisos restituent.

His dum me gratis et benignitati excelsi consilii regii locumtenentialis demisse recomendo, in praestolatione gratiosae resolutionis debita cum veneratione persevero.

Excelsi consilii regii
locumtenentialis

Humillimus Servus
B. M. C. Althann Archi-
Bípus, Eppus Vacziensis m. p.

DONÁTH REGINA

Adalék az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez. *Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez* címmel¹ e folyóiratban nemrég látott napvilágot Enyedi Sándornak — a megjelent szakirodalmat is áttekintő — forrásértékű tanulmánya a témáról. Enyedi ugyanis mielőtt közzé teszi a társaság működéséhez adaléku szolgáltató három levelét, utalásszerűen ismerteti Jancsó Elemér, Jakab Elek és F. Csanak Dóra az Erdélyi Kéziratkiadó Társasággal foglalkozó írásait, néhol kiegészítve azok egy-egy adatát.

Közleményét ezzel a gondolattal zárja: „Teljes, átfogó, a részletekre kiterjedő képünk még nincs a nagy fontosságú erdélyi Kéziratkiadó Társaságról, de minden újabb, eddig ismeretlen dokumentum feltárása, közzététele közelebb vihet a célhoz.”²

A célhoz való közelítést kívánjuk szolgálni az esztergomi Batthyány-gyűjteményben található három levél, illetve levélfogalmazvány publikálásával. Új adalékaink értékeléséhez azonban elengedhetetlen, hogy az eddigi szakirodalom egy-két megállapítását ismételten fel ne elevenítsük.

Az Erdélyi Kéziratkiadó Társasággal foglalkozó szakemberek előtt köztudott dolog, hogy a megalakulás időpontja körül némi ingadozás mutatkozik. F. Csanak Dóra így ír a kérdésről:

„Jakab Elek — forrásainak megnevezése nélkül — azt állítja, hogy a társaság 1791. május 13-án született meg, s ezt a dátumot említi Jancsó Elemér is, de ő sem utal a forrásra. Aranka maga az 1792-es évet jelöli meg, mint a vezetőség megalakulásának dátumát, s közli, hogy 1794-ig nem is tartottak több ülést. Az Aranka-említett évszám azonban alighanem sajtóhiba lehet, mert egyéb forrásokból kétségkívül kiderül, hogy 1791 tavaszán megtörtént a társaság megalakulása.”³

Szerencsére, a társaság létrejöttének okáról, szándékáról, terveiről stb. pontosabb információink vannak — többek közt — néhány fennmaradt körlevelüknek köszönhetően. F. Csanak Dóra tanulmányában — miközben a Kéziratkiadó Társaság megalakulásának időpontját meghatározza — megnevezi egy újonnan felbukkanó körlevél lelőhelyét és

¹ ENYEDI Sándor: *Az erdélyi Kéziratkiadó Társaság történetéhez*. MKsz. 1984. 240—243.

² ENYEDI, i. m. 242.

³ F. CSANAK Dóra: *Az Erdélyi Kéziratkiadó Társaság megalakulása*. MKsz. 1976. 337.

címzettjét. Aranka Györgynek, a társaság fő mozzgatórugójának 1791. július 10-i, Ráday Gedeonhoz írt leveléről van szó. „E levél szövege a bizonyíték arra, hogy a Kéziratkiadó Társaság Aranka március 22-i és július 10-i levele közötti időben megalakult, hihetőleg a Jakab Elek által említett napon, május 13-án.”⁴

A Kéziratkiadó Társaság Jelentő leveléből (körleveléből) — F. Csanak Dóra és Enyedi Sándor kutatásai alapján — mindössze néhány példányról tudunk.⁵ Számukat most egy-egy gyarapíthatjuk: az esztergomi Batthyány-gyűjteményben felbukkanttéval.⁶ A Jelentő levél e példányát gróf Teleki László másolta. A körlevél aláírói: gróf Bánffy György és gróf Teleki László. Címzettje: a „Kegyelmes Hertzeg és Cardinális Ur”, Batthyány József, akinek támogatása, s belépése „ezen Társaság Érdemes Tagjai” közé bizonyára ösztönző — mind erkölcsi, mind anyagi téren — támogatást jelentett volna Arankáéknak. Nem véletlen, hogy ügyüknek igyekeztek megnyerni a hercegprímást.

Mivel a körlevél a már ismert, F. Csanak Dóra által publikálthoz képest alig tartalmaz eltérést, ezért eltekintünk újra közlésétől, csupán a keletezésére hívjuk fel a figyelmet, megerősítve ezzel is Jakab Elek és F. Csanak Dóra időmeghatározásának helyességét: Kelt, „Kolo'sváratt, 9dik 8bris [1]791”

A Batthyány Józsefhez elküldött Jelentő levél melléklete: „AZ ERDÉLLYI KÉZ-IRÁSBAN LÉVŐ TÖRTÉNET IROKNAK ESZTENDŐ SZÁM SZERÉNT VALÓ LAISTROMA” c. nyomtatvány. Az 1791-ben megjelent Az Erdélyi Kézírásban levő történetírók kiadására felállítandó társaságnak rajzolatja⁷ már említette, „hogy legelsőbe is a titoknok által készítettnek azoknak az erdélyi kérdésben lévő történetíróknak egy lajstroma, mégpedig catalogue raisonné — értelmes lajstroma, azaz azoknak nevéken s munkájoknak titulusokon kívül előadatnék az is benne, melyik micsoda időszakaszt, melyik esztendőttől fogva meddig irt meg.” A még ugyanezen évben szétküldött körlevél mellékleteként az ígért lajstromot már kinyomtatva juttatták el a címzettekhez.⁸ A Batthyány primáshoz küldött körlevél ide vonatkozó szavai: „ha Eminentiad az idezárt Laistromba nevezett Kéz-Írások számát maga gyűjteményeiből szaporíthatja, vagy azoknak eredeti Írásait, vagy eredetiből le-irt jó mássait birja, méltoztassék azokat a Társaságnál közleni. . .”⁹ A lajstromot Aranka György sebtében állította össze Szathmári Pap Mihály kolozsvári professzorral, és Benkő Józseffel.¹⁰

A Jelentő levél felkérésére Batthyány, ha előbb nem, 1792. június 26-án pozitív választ adhatott. Levele eddig még nem bukkant föl, de Batthyány igenlésére egyértelműen következtethetünk Bánffyk újabb levelének utalásaiból. Sőt arra is, hogy terveikről időközben a hercegprímás könyvtárosát, Bernkoffot — talán éppen Batthyány javaslatára — ugyancsak tájékoztatták. Mindenesetre a Kéziratkiadó Társaság 1791. évi megalakulása és a társaság első ülése (1794) közti időt (ha hihetünk Arankának, hogy ekkor jöttek hivatalosan össze először a megalakulásuk óta) Bánffyk nem töltötték tétlenül. Úgy gondoljuk, hogy a körlevél hatásának és eredményességének értékelése, valamint a tár-

⁴ F. CSANAK, *i. m.* 341.

⁵ ENYEDI, *i. m.* 240—241. „... a Kéziratkiadó Társaság Jelentő levelét F. Csanak Dóra fedezte fel először a Teleki József levéltárában, majd a Ráday család levéltárában, s közvetve Prónai Sándor közlése révén egy harmadik címettről is tudott, s e három forrás alapján helyesen feltételezte, hogy ezúttal körlevelről van szó, olyan iratról, amely más családi levéltárakban is előfordulhat. És azóta megtaláltuk a Jelentő levél egy másik példányát Teleki Sámuel erdélyi kancellár levéltárában is.”

⁶ Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Batthyány-gyűjtemény, Hist. Litt. VII. c. 3.

⁷ JANCSÓ, *i. m.* 101—105.

⁸ E mellékelt lajstrom ma már általában nincs a körlevelek mellett. Az OSZK azonban 3 példányt is őriz belőle.

⁹ L. 6. jegyzet.

¹⁰ F. CSANAK, *i. m.* 346.

szakaság munkájának konkrétizálása után újból felvették a kapcsolatot mindazokkal, akiknek segítségére számítani lehetett, akiket szerettek volna vállalkozásuk mellett tudni, s akik gyűjteményét-könyvtárát e tudományos igényű felmérésből kihagyni veszteség lett volna. 1792-ben — mint fentebb már utaltunk rá — Bánffy György¹¹ és Bethlen György bizonyára azért fordulhattak ismételten Batthyány Józsefhez is. (A levél szövegét írrok, esetleg Bethlen György írta.)

Batthyáynak e levélre küldött fogalmazványa ugyancsak előkerült. Ebben ismételten biztosította Bánffyékát támogatásáról. Hatalmas gyűjteményének használatát jóindulatúan ajánlotta.

Bánffy György és Bethlen György levele Batthyány Józsefhez

Eminentissime et Celsissime Princeps
Domine Domine Singulariter Colendissime!

Hazánk Történeteit világosítani kíváncsoz valóságos Hazafi szeretetből származott, Juniusnak 26kán költ, és tisztelettel vett kegyes válasza tartása szerint való szép uri ajánlását Eminentiadnak melto tisztelettel, és érzékeny Háládatossággal vettük. Azt mi valóban nagy készséggel fogjuk használni, bizonyosok lévén abban, hogy egy olyan ki keresett válogatású Könyv-Tárban, minémü az Eminentziádé, nevezetes és ritkán található Drágóságok nyugosznak.

Első Kérésünkis tehát e' részben a' léssen, melyet Tisztelendő Bernkoff Urnak intézett Levelünkbenis ki jelentettünk, hogy lehessen Szerentsénk azon említett betses Gyűjtemény Kéz Írásainak Laistromát kezünkhez vennünk, melyből azt, a' mi Czélunkra szükséges, jo, és szép ki válogatván az Eminentziád nagy joságából használhassuk. Mindenkor nagy Tisztelettel fogják nevezni velünk együtt a' Tudományokat szerető Hazafiak Eminentziádnak Méltóságos Hertzegi nagy nevét, melyben a' Tudományoknak hatalmas Dajkáját tisztelhetik. Igen betses Uri Ióságában mindenkorra ajánlottak constanti venerationis Cultu manemus Eminentiae Vestrae

Claudiopoli 25^a Novembris
[1]792.

observantissimi Servi
Georgius C[omes] Bánffy
Georgius Comes de Bethlen
se[cretarius]

Alul: Eminentissimo D[omino] Cardinali Principi Battyáni

Külzetten: Exhi[bitum] [+ tartalmi leírás latin nyelven] 4. febr. [1]793. ad respondendum

Batthyány József válaszelevelének fogalmazványa Bánffy Györgyhez

Méltóságos Gróff Uram —

Valamint hogy minden alkalmatosságban igyekeztem <Nagyságod> Excellentiad kívánságának eleget tenni, úgy mostanis <kérésére> jelentésereis kívántam volna tellyes akaratomból svodrezni (?) De minthogy a Bibliothecámnak kívánt Laistroma oly nagy, és szertes, hogy aztat mind ezen okból, mint pedig annak mindenkorra itten jelenlévő szüksége miat a Könyv-Tárból ki botcsajtani nem lehet, nem tudok más modot nyujtani ezen dologban Excellentiad <Nagyságtok> kívánt czélyoknak el nyerésére, hanem hogy itt Pesten bizonyos személy <Nagyságod> részérül arra rendeltetnék, aki minden napokon és órákon szabadon a Könyv-Tárban az itt lévő allándó Bibliothecariusom jelenlétében a Szükséges Czekehelyeket, és Pontokat a Lajstrombul ki írna; mely modon ha <nagyságod> Excellenciad kívánságának bé tellyesétésivel szolgálhatok különösen örvendezni fogok; Ki is magamot ajánlván allándó tisztelettel maradok

Mtsagos Grof Urk kész köteles szolg.

¹¹ Leveleink aláírása ugyancsak érvül szolgál Enyedi Sándor feltételezéséhez, mely szerint: „... a Kéziratkiadó Társaság működésének kulcsfigurája Bánffy György gubernátor volt ...” ENYEDI, i. m. 241.

Pesten 2^{dik} Febr. 1793.

A fogalmazvány verzóján: copia responsionis

Lelőhely: Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Batthyány-gyűjtemény, Hist. Litt. VII. c. 5.

Lelőhely: Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Batthyány-gyűjtemény, Hist. Litt. VII. c. 4.

HÚBERT ILDIKÓ

Görög Demeter a császár udvarában. A kiváltságosok fényköre nemcsak a hatalom birtokosait világítja meg. Mellékszereplők lépnek elő a háttérből, akiknek a jóvoltából egyre több azelőtt ismeretlen mozzanat elevenedik meg. A XVIII–XIX. század fordulója körüli évtizedekre igencsak érvényes ez, különösen a még mindig jelentős mennyiségű feltáratlan részlet miatt. E kor mentalitásához és Márton Józsefhez közeledvén, találtam olyan dokumentumokat Görög Demeter (1760–1833) működéséről, amelyek — a maguk újabb talányaival — művelődésünk emléktárába tartoznak.

Görög alakjában sokoldalúan tevékeny férfiú emlékét őrizzük. Értékes életműve számos tudományág illetékességi köréhez szól; ezért (mint esetenként másoknál is!) néhol hiányos az összesítés, ellensúlyozásul viszont értékes rész-jellemzéseket olvashatunk, habár meglehetősen széttagolttságban.

Első *Életleírása, és a magyar literatura elmozdítása által, valamint a' nevelés pályáján szerzett érdemei* 1834-ben jelenik meg Bécsben. A szerző neve: Márton József, aki — a 'Bévezetés' szerint — illőnek tartja, „sőt a haládatosság is kívánja, hogy az emberiség sorsán munkálódott 's ezáltal kitűnő rangra emelkedett" barátjának neve és tettei emlékezetben tartassanak. A visszaemlékező elfogultságát a „32 esztendei szoros esmerettség" magyarázza, hiszen „szeretett kedves hazájának javára fáradhatatlanul munkálódott nemes lelkét" közelről ismerte. A mártoni haládatosság gyökereiről, a személyes kapcsolatokról mértéktartóan és egzakt adatokkal szól a kötet.

Az azóta megjelent tanulmányok már századunkból valók, de késői megállapításaik semmivel sem teszik elmosódottabbá benyomásainkat. Ellenkezőleg. Egyrésztük a kiemelkedő újságró-szerkesztő emlékét őrzik, mások a nagyra becsült térképész tisztelik benne. Az ifjú Esterházy Pál herceg nevelőjének, a rézmetsző-tehetségek támogatójának, a szőlőművelés értő szakemberének szentelt további frások mindmennyi emlékezetes eleme a mozaiknak, belőlük állnak össze Görög arcképének legfőbb vonásai.

Van azonban még egy területe Görög munkásságának, de ezt az utókor nem méltatta kellő figyelemre. Pedig, amikor Görög Demeter a bécsi Burgba kerül, mint trónörökös-főhercegek nevelője, életének legfontosabb szakaszába lép. Állíthatjuk, hogy az ott töltött 22 éve a prizma, a maga rávetülő és belőle kiinduló sugaraival. Milyen volt ez a tehetséges, a szó legtágabb értelmében igazi „főnevelő", s hogyan lett azzá? Az erre a kérdésre adható válasz törekszik a szükséges szintézis kiegészítésére.

Életrajzi adataiból csak néhányat idézzünk fel. Hajdúmegyei kisnemesek családjában született; iskolaéveit, majd felsőbb tanulmányait Debrecenben, Ungvárott, Nagyváradon és Bécsben végzi. Ezután a Kolonits családhoz kerül nevelőnek. Az a fontos feladat, amelyet 1789-től a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* — és ennek folytatása, a *Magyar Hírmondó* — c. bécsi lap szerkesztőjeként lát el, valójában nevelői eszményének felel meg. Ennek a hamarosan népszerűvé váló kiadványnak a sikere teszi lehetővé, hogy Görög ne csak hazai és külföldi eseményekről tudósítson. Lapjában befolyásolni tudja, hasznos és nemes ügyekért mozgósítani akarja olvasóit; ekkor (első ízben!) alakul ki széles